BIBLIOTECA PENTRU TOȚI COPIII

MIHAIL SADOVEANU

DOMNU TRANDAFIR

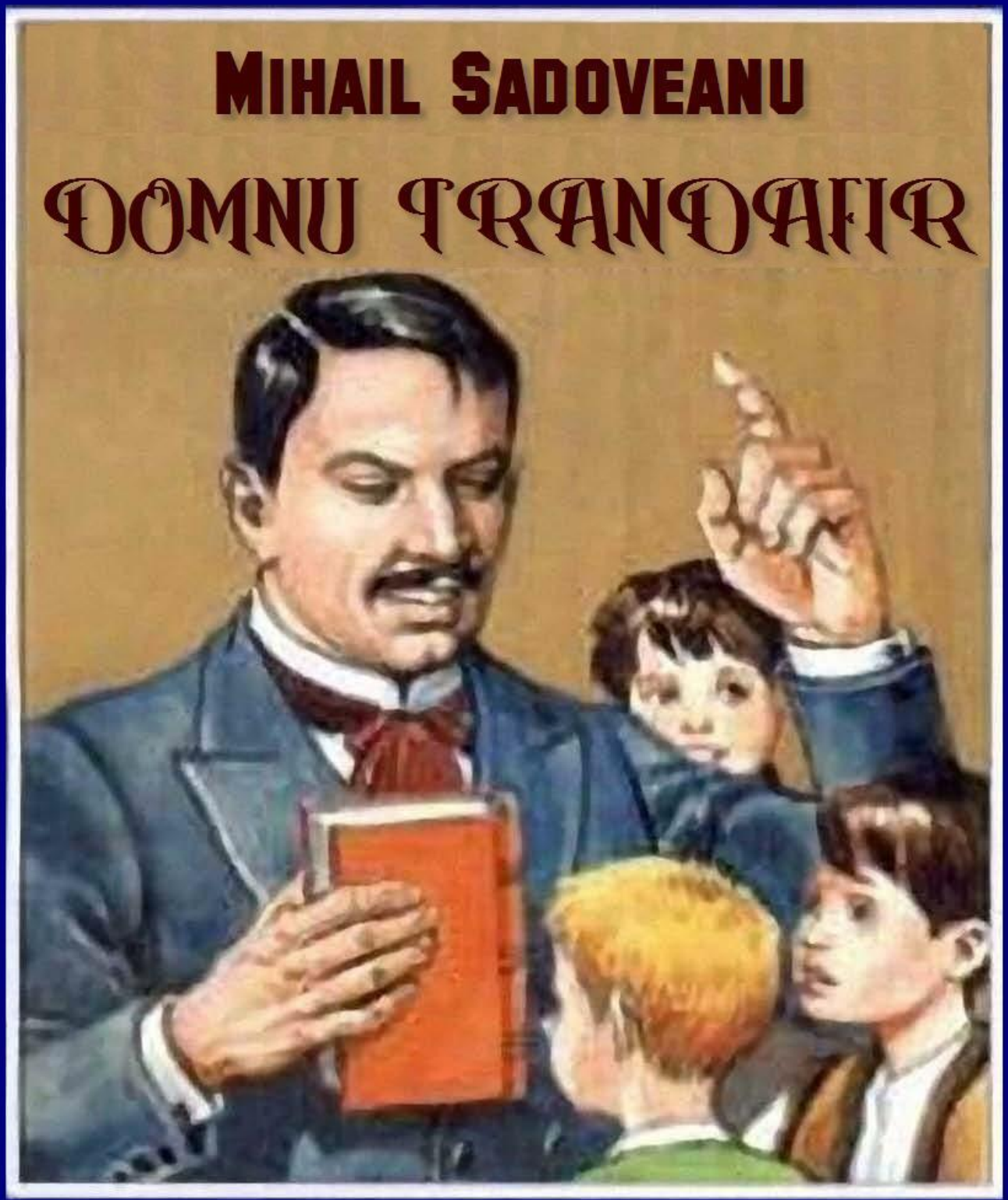

EDITURA ION CREANGĂ
1955

MIHAIL SADOVEANU

DOMNU TRANDAFIR

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI COPIII

EDITURA ION CREANGĂ

DOMNU TRANDAFIR

I

Azi, după ce am văzut iar mănăstirea Neamțului, «vechea *Mănăstire Albă*, cu trecut aşa de neguros şi de bogat», după ce am văzut *Cetatea*, «cuibul aprigilor războinici de odinioară», m-am suit de la un han, care răsufla aburi de mâncări felurite, într-o birjă mare cât o corabie, la care erau înhămați patru cai cu coastele destul de arătoase.

Mă gândeam la vremea când am cutreierat cu tine aceste locuri, când am mâncat ouă răscoapte, sus, între ruini, când am băut, firitisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceea, sticla cea cu vin armaş pe care ne-o dăruise părintele Visarion, şi când am cântat într-un amurg liniştit, într-o pulbere de aur:

Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel,
Unde curge-n vale un râu mititel...

Uite, că de ieri mi-aduc aminte de înserarea aceea, de melodia noastră trăgănată pe care o cântam cu glasuri aşa de mişcate, şi de versurile pe care le-am zgâriat acolo, pe o piatră, de versurile înflăcărate pe care nu le-am mai găsit şi din care-mi aduc aminte numai frânturile de la începutul acestei epistole...

Şi m-am suit, în haradaica aceea cu patru cai, între buccele mari, între madame grase care se uitau zâmbind la mine, ş-am pornit spre târguşorul meu natal într-un sunet domol de clopote dogite.

La spate aveam, departe, munții în ceață; înainte se desfăşurau dealuri păduroase; şi mă simțeam, cu toată tovărăşia gălăgioasă, uşor şi vesel ca în cea dintâi tinerețe. Prin nouraşii de praf luminos care ne urmăreau în vârtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniştite cu biserici albe. sclipirile depărtate ale apelor... Din când în când ne întâlneam cu băiețandri care-şi păşteau în şanțuri boulenii albi cu coarnele lucii. Ne urmăreau cu priviri liniştite până departe, şi rămâneau în urmă, tot mai în urmă. Şi parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de cînd m-am înstrăinat, şi pe care le regăseam aceleaşi în liniştea şi seninătatea lor.

Şi cu cât mă apropiam de locul unde m-am născut, cu atât se deşteptau amintirile copilăriei, vii şi luminoase, parcă răsăreau din împărăția uitării, prietini pierduți, care mă salutau cu zâmbete de bunătate.

Când intrarăm la Moțca în codru, zvoana de glasuri din trăsură se potoli ca printr-un farmec. Ca-

ii mergeau la pas şi, în linişte, ascultam freamătul uşor al desişurilor. Parcă era un cântec, şi parcă-mi venea să dorm. Şi dintr-o dată, dintre chipurile trecutului, care mă cercau unul după altul, unul rămase mai desluşit, şi-i zîmbii cu dragoste în piroteala care mă copleşea.

Era *Domnu*, domnu Trandafir, învățătorul meu.
Nu-l văzusem de mult pe Domnu Trandafir. Îmi închipuiam că e pensionar, că trebuie să fi îmbătrânit. Eu îl vedeam însă tot ca odinioară, nalt, bine legat, cu mustăcioară neagră pe care şi-o tundea totdeauna scurt, zâmbind cu bunătate, încruntându-se cîteodată, insuflându-ne un respect nemărginit.

Toate patru clasele erau grămădite într-o odaie lungă. Unora din băieți le da teme, pe alții îi asculta. Când explica, ascultam toți; şi istoriile minunate cu Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul le-am ştiut chiar din clasa întăia.

Mai cu seamă explicațiile la istorie erau minunate. Pe sub tavanul scund al clasei treceau eroii altor vremuri în cununile lor de neguri. Îi urmăream înfiorat, auzeam parcă freamătul luptelor şi, acasă, îi visam o noapte întreagă.

Uite, şi acum mi se pare că Domnu nostru a

fost un om deosebit, îi scânteiau privirile şi era şi el mişcat când ne spunea despre mărirea strămoşilor. Când făcea un semn cu mâna, (aşa, într-o parte, parcă ridica o perdea de pe trecut, şi eu vedeam tot ce spunea glasul lui... Şi când mă gândesc bine, când judec cu mintea de-acum, când caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le treceam cu vederea, găsesc cu mirare că Domnu era un om foarte necăjit, hărțuit de administrație, că cu greu îşi ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărât, ca să ne dea cu dragoste învățătura de toate zilele... Dar atunci nu, n-avea altă grijă decât să ne spuie istorii mişcătoare.

Ca dânsul poate au mai fost mulți. Şi toți, dragă prietine, când te gândeşti bine, au fost nişte apostoli, care-au îndurat sărăcie şi batjocură, care au trecut printr-un vifor de nemulțămiri şi vorbe rele, şi care totuşi au izbutit să-şi îndeplinească cu bine menirea...

Domnu nostru ne-a învățat rugăciuni, ne-a învățat cântece care erau aşa de frumoase pentru copilăria şi sufletele noastre, deşi nu le înțelegeam bine; ne-a învățat să credem şi în alte lucruri, în trecut şi vrednicia noastră, lucruri pe care mulți le batjocoreau în acea vreme; ne-a învățat multe, de care aminte nu ne mai aducem, dar care au rămas în fundul sufletului ca semințe bune ce au înflorit bogat mai târziu...

Îmi aduc aminte... într-o sară ne strânseserăm la şcoală, la împletit panere. Şedeam în cerdac, în cerdac la Domnu şi unul spunea o poveste. Era o linişte mare în împrejurimi în primăvara aceea, şi departe, spre Siret, se auzea, abia se auzea un cântec de fluier. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, şi noi rămăserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultând adierea depărtată a cavalului.

— Măi băieți, stați, c-am să vă cetesc şi eu o poveste...

Şi a aşezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă, şi în lumina ei, acolo între noi, ne-a cetit Harap-Alb al lui moş-Creangă. Glasul lui curgea domol, şi basmul ne fermeca pe toți ca un cântec frumos. Povestea mi-a rămas adânc săpată în suflet, şi, mai târziu, când am cetit-o într-o odăiță scundă în Iaşi, pe când făceam liceul, am stat mult şi m-am gîndit la sara când o cetea învățătorul, m-am gândit ca la o altă poveste senină a copilăriei mele...

Dintre toate amintirile frumoase, această sară, când ne-a cetit povestea, rămase stăruitoare în piroteala mea, în legănarea trăsurii mari, pe cînd clopotele sunau încet prin liniştea pădurii. Treceam printre două ziduri de verdeață care-mi trimiteau

aburiri răcoroase şi mă apropiam repede de locul unde a fost odată şcoala, unde m-am jucat, unde Domnu şi-a petrecut atâția ani — treizeci — dăscălind şiruri de copilandri cu ochii neliniştiți.
Acolo nu mai e nimic, e gol, şi Domnu, îmbătrânit, cu părul alb, se plimbă încet, cu mâinile la spate, singur şi trist.

Îl întreb:

— Ce mai faci?

— Greu, greu! îmi răspunde încet, dând din cap. De acuma mă duc să mă întâlnesc cu Harap-Alb şi cu Creangă...

Şi parcă mă cuprinde o înduioşare, mă uit la dânsul şi nu-mi vine a crede că el e omul tânăr care altădată ne-a strecurat în suflet atâta credință şi atâta foc!

M-a deşteptat larma glasurilor şi lumina albă a câmpiei. Târguşorul meu se vedea departe, într-o grămădire de acoperişuri negre şi roşii. Eram neliniştit, voiam să văd cât mai curând pe dascălul copilăriei. Şi vezi tu, dragă, poate scrisoarea aceasta de aceea e aşa de sentimentală şi aşa de plină de puncte de exclamație, pentru că vestea pe care am aflat-o a fost tristă. Totuşi trebuia sa mă aştept la ea. Domnu nu mai era nici vesel, nici trist, nici bătrân...
După ce şi-a isprăvit cei treizeci de ani de dăscălie,

s-a dus unde-i locul tuturor. Câte ceva din sufletul lui a rămas în sufletul multora, dar el nu mai este, şi-a îndeplinit cu anevoie o muncă grea de care nu s-a plâns şi prin care n-a strălucit, — a murit împăcat, ca mulți alții, şi acum se odihneşte!

II

Din ziua când m-am întors aici, în târguşorul nostru cel vechi, n-am stat o clipă. Am cutreierat în lung şi în lat locurile cunoscute, în care au rămas vii pentru sufletul meu întâmplările copilăriei, întâmplările luminoase ale copilăriei aşa de îndepărtate. Am văzut, la Siret, locul unde mă scăldam cu dracii de sama mea. Ne bălăceam în valuri, ieşeam la mal şi ne ungeam cu nămol din cap până-n picioare; lăsam să ne pârlească soarele prietin, ne sculam, ne alungam în lungul malului cu chiote şi cu răcnete, apoi dintr-o dată săream cu toții în apă, în bufneli asurzitoare şi în curcubeie de stropi.

Am văzut iarăşi întinsele zăvoaie de sălcii cenuşii în care intram cu grozava frică de bursuci. Frica ținea până ce dădeam de desişurile cu mure, când ne puneam la ospăț şi la taifas. Pe urmă, prin poieni, chiote şi goană, parcă venise pe acele meleaguri o oştire de sălbatici...

Ş-am mai văzut, la marginea târgului, şurile

dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a ascunsul noaptea. Cu cât fior căutam prin colțuri negre şi cotrobăiam prin poloboacele răsunătoare şi cercetam, prin podurile în care se furişau dungi albe de lumină, pe tovarăşii ascunşi! Şi-mi aduc aminte că totdeauna trebuia să mormăiesc singur, să spun câte o ghiduşie, ca să izbucnească în râs cineva... Numai aşa puteam să dau de o urmă în pustiul acela!

Şi câte şi câte lucruri care m-au înfiorat şi m-au bucurat! Pe toate le-am văzut. Totuşi nici unul nu m-a mişcat aşa de mult, frate dragă, ca locul — numai locul a rămas — unde odată era şcoala.

Acolo am intrat în freamătul de copii cu teamă şi cu bucurie în întăia dimineață, când m-a adus tata de mână; acolo era un păr care făcea pere aşa de bune, din care Domnu ne dăruia de gustare câte două la începutul fiecărei vacanțe; acolo era curtea unde înălțăm iarna uriaşi de zăpadă, la capul cărora ne suiam cu scara, să le punem pipe în gură şi cărbuni, în locul ochilor; acolo multe lucruri s-au petrecut, prietine, şi, de-acolo pornind, simt că iar mă cuprinde înduioşarea şi iar am să-ți vorbesc şi în această scrisoare de Domnu Trandafir.

Era un om bine făcut, puțin chel în vârful capului, cu ochii foarte blajini. Când zîmbea, se arătau

sub mustața tunsă scurt nişte dinți lungi, cu strungă mare la mijloc. Când ne învăța cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare şi înălța în sus brațul drept; când cântam în cor, lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă, şi, încruntând puțin din sprâncene, dădea uşor tonul: laaa! iar băieții răspundeau într-un murmur subțire, şi aşteptau cu ochii ațintiți la mâna lui, care dintr-o dată se înălța. Atunci izbucneau glasurile tinere, într-o revărsare caldă. Când trebuia câteodată, sâmbăta după-amiază, să ne cetească din poveştile lui Creangă, ne privea întăi blând, cu un zâmbet liniştit, ținând cartea la piept în dreptul inimii — şi în bănci se făcea o tăcere adâncă, ca într-o biserică.

Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică şi de aritmetică. Şi nici nu-ți voi vorbi. Acestea se făceau bine: băieții învățau după puterile lor; dar sunt nişte lucruri aşa de neînsemnate când le pui față în față cu învățătura cealaltă, sufletească, ce ne-o da Domnu! Şi ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia, şi pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el şi pentru că în acest suflet era ceva din credința şi curățenia unui apostol.

Acolo, în colțul acela de țară, putea să fie cum voia învățătorul.

Nimeni dintre cei mari nu-l tulbura; nimeni nu se

interesa cum mergea şcoala lui. Bine, rău, el făcea ceea ce socotea că trebuie să facă,şi atât.

De aceea Domnu Trandafir al nostru a rămas foarte mirat când, într-un rând, în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.

Să vezi cum a fost.

Într-o bună zi, iată că intră pe poarta ogrăzii doi străini. Băieții în clasă erau cu monitorii. Domnu, în grădină, priveghea la descărcatul unui car de fân. Era foarte gospodăros şi-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rânduială.

Străinii se apropie.

— Bună-ziua!

— Mulțumim dumnilorvoastră!

Domnu Trandafir se uită la străini; străinii se uită la Domnu Trandafir.

— Mă rog, ce doriți dumneavoastră?

— Apoi, uite ce e... dacă eşti bun... Am vrea să vedem şcoala...

— Cum nu, numai să isprăvesc cu fânul ista. Mărie! ia vezi de ceva răcoreală! dulceți, cafea! ia şedeți, vă rog, colea, la umbră, în cerdac, oleacă, de mai răsuflați...

— Nu, că suntem cam grăbiți...

— Uite, îndată, cât ai bate-n palme...

Şi iată-l că se scutură de fân, trece înainte şi pofteşte pe străini în clasă. Acolo întrebări: Câți copii vin la şcoală, câți sunt înscrişi?

Şi Domnu răspunde că vin câți sunt înscrişi, şi se cam miră de ce i-or fi întrebând orăşenii de lucruri de-acestea. Revizori nu sunt; pe revizor îl cunoaşte el bine şi ştie că vine de două ori pe an. Vine rar că ştie cu cine are de-a face. În sfîrşit, or fi fiind alți slujbaşi mai mari, mai ştii?

Iar unul dintre ei:

— Mă rog, fii bun şi fă o lecție... aşa, de curiozitate...

Şi Domnu face o lecție, uite aşa, cum o făcea el totdeauna. Întreabă pe băieți, vorbeşte şi el; spune lucruri care şi pe el îl mişcă şi-l ajung la inimă. Şi iată că orăşenii îl privesc cu ochii dintr-o dată încălziți, întreabă şi ei pe copii, ascultă o poezie; Domnu îşi loveşte uşor diapazonul de colțul catedrei: laaa! Şi clasa răspunde într-o adiere uşoară de glasuri tinere, şi toți cântă, cântă aşa, de-i place şi lui Domnu Trandafir şi zice şi el la urmă: «Brava, băieți!»

Iar străinii îl întreabă iar, dar cu glasurile cu totul schimbate şi cu altă lumină în ochi, de unde-i, şi la ce şcoală a învățat, cum îşi petrece viața; şi Domnu răspunde şi nu prea, şi începe a se întreba de ce l-or fi iscodit oare orăşenii aceia.

Îi pofteşte la masă, ei îl roagă să-i ierte că nu

pot. trebuie să plece; îi roagă să beie măcar un pahar de apă, ei îi mulțumesc iar. Unul scoate ceasul; altul, cu un ton de respect, spune ceva. Şi cel care pare a fi mai mare porneşte înainte. Iar Domnu Trandafir întreabă tainic pe cestălalt, rămas mai în urmă:

— Mă rog, domnule, dacă eşti bun şi nu te superi... cu cine am onoarea?

— Eu?... Eu sunt inspectorul cutare...

— Hm! şi Domnu Trandafir se uită cu coada ochiului, neîncrezător, la domnul inspector. Nu, fără şagă!... Dar celălalt domn?

— Celălalt e domnul ministru!

Asta e prea-prea; şi Domnu începe a rîde cu hohot.

— Ei, ştii că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!

— Cum, dumneata crezi că glumesc?

— Ei, asta-i! dar cum ai socotit dumneata că am să cred asemenea lucru? Ce are să caute ministrul aici, în sărăcia asta a noastră?

Şi celălalt străin se întoarce, zâmbeşte, scutură mâna lui Domnu Trandafir şi-l felicitează. Şi pleacă amândoi, iar pe urmă mult s-a minunat dascălul nostru când a aflat de la primărie că în adevăr ministrul şcoalelor a fost străinul cel drept, slab, cu mustața neagră.

Nu, Domnu nostru nu ne-a învățat niciodată din pricină că se temea de cei mari. Îi era drag să ne în-

veţe, şi parcă eram copiii lui, asta am simţit-o totdeauna, cât am fost sub privegherea lui.
Se supăra rar şi nu spunea decât două vorbe. Asta-i era mânia cea mai mare „Măi domnule!”

Nouă ne venea să intrăm în pământ, când zicea: „Măi domnule!” şi se uita urât la noi.

Îmi aduc aminte ce zarvă a fost când, într-un rând, s-a zvonit că pe Domnu nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Şiret. Ne-am strâns sara toţi băieţii, am vorbit, unii plângeau, şi am luat o hotărâre mare: să ne ducem şi noi cu Domnu peste Siret.
Dar Domnu nu s-a dus nicăieri; a rămas acolo pe pământul nostru; şi în pământul nostru l-au şi îngropat.

I-am văzut mormântul. O cruce de stejar, înnegrită de ploi; deasupra un brad, care fâşâie la cea mai uşoară suflare de vânt. Flori sălbatice, pe pământul negru. Pe cruce, o tăbliţă: «Aici odihneşte robul lui D-zeu Neculai Trandafir...» şi celelalte cuvinte nu se mai cunosc; le-au şters ninsorile şi ploile.

Nici şcoala unde m-a învăţat el nu mai este. Acuma băieţii învaţă într-alt loc, într-o clădire nouă, naltă şi frumoasă. Eu nu m-am dus însă s-o văd pe aceea; eu m-am dus să văd locul gol unde a fost o odaie scundă, în care ne era cald vara şi frig iarna.

În locul acela odată a trăit un om. Pentru amintirea lui îți trimet această scrisoare. Poate că şi tu vei gândi o clipă la dascălul acesta necunoscut şi vei dori odihnă lină «robului lui D-zeu», al cărui nume ploile şi ninsorile în curând îl vor şterge şi de pe crucea mormântului. Cât despre oamenii care l-au rănit şi l-au mâhnit, ei de mult l-au uitat!

Şi mă vei ierta că te-am făcut să pierzi jumătate de ceas cu aceste lucruri aşa de vechi!

Albina, Bucureşti, an. VIII, nr. 33 şi 35, 15-29 mai 1905, pp. 879 - 881 si pp. 937 – 940 (sub titlul *Scrisori – trimise de un prieten pribeag*; vol. *La noi în Viişoara*, 1907